

Fahreddin Râzî'nin Vasiyeti

M. Cüneyt Kaya

Fahreddin Râzî (543-544/1149-1150 Rey - 606/1210 Herât) İslâm düşünce tarihinin en önemli simalarından birisidir. Kelam başta olmak üzere tarih, Arap dili, hilâf, edebiyat, fıkıh, tabiat bilimleri ve felsefe alanında önemli eserler kaleme almıştır. *Mefâtihu'l-gayb* isimli muhalled çalışması tefsir ilminde önemli bir çığır açtığı gibi, kelâm ve felsefe alanındaki eserleri de her iki ilmin tarihî gelişimleri açısından birer dönüm noktası niteliğindedir.

Râzî Muharrem 606/Temmuz 1209'da Herât'ta hastalandığında İbrahim b. Ebî Bekr Ali el-İsfahânî isimli talebesine vasiyetini yazdırmıştır. Bu vasiyetin metnine dair elimizdeki en eski kaynak, İbn Ebî Usaybi'a'nın (ö. 668/1270) *Uyûnu'l-enbâ fî tabakâti'l-etıbbâ'sıdır* (nşr. August Müller, el-Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire 1299/1882, s. 27-28). Vasiyetin aşağıdaki tercümesi, *Uyûnu'l-enbâ*'ın sözkonusu neşrinin yanı sıra 1987'de Beyrut'ta yapılan diğer neşrini (Dâru's-Sekâfe, c. II, s. 40-42) de esas almak suretiyle hazırlanmıştır. Vasiyetin metni, önemli farklılık ve eksikliklerle birlikte Safedî'nin (ö. 766/1363) *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'ında (nşr. Helmut Ritter, Orient Institute der DMG, İstanbul/Beyrut/Wiesbaden 1931-, c. IV, s. 250-251) ve Tâceddin es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ'sında* (nşr. M. M. et-Tanâhî ve A. M. el-Hilv, Kahire 1964-76, c. VIII, s. 90-92) da yer almaktadır.

...

Rabbî'nin rahmetini uman, Efendisi'nin keremine güvenen kul Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî, her acımasız ve sert olanın yumuşayıp her kaçığın nihayetinde Efendisi'ne geri döndüğü dünya hayatının sonu, ahiret hayatının başlangıcı olan bu vakitte der ki: Yüce Allah'a; en üstün meleklerinin kendisine yükseldikleri en değerli vakitlerde dillendirdikleri, en üstün peygamberlerinin dillerinden müşahedelerinin doruk noktasında dökülen hamdlerle hamd ediyorum. Ancak bütün bunların sonradanlık ve imkân neticesinde olduğunu da ifade edip ulûhiyetinin gerektirdiği, bileyim bilmeyim verdiği nimetlerin mükemmelliğinin lüzum ettiği hamdlerle O'na hamd ediyorum. Zira efendiler Efendisi'nin yüceliğinin toprakla [yani bu dünyayla] bir ilişkisi, [onunla kıyaslanabilecek bir yanı] yoktur. Yüce Allah'a yakın meleklerle, gönderdiği peygamberlerine ve salih kullarına da salât ediyorum.

Bundan sonra derim ki: Ey din kardeşlerim ve kesin bilgiyi elde etme konusundaki yoldaşlarım! İnsanlar bir kişi öldüğünde diğer insanlarla ilişkisinin kesildiğini düşünürler. Bu genel prensibin iki istisnası sözkonusudur. Birincisi: Eğer kişi arkasında salih bir amel bırakmışsa bu amel ona dua edilmesine vesile olur ki dünyanın Allah katında tesiri bulunmaktadır. İkincisi: Çocuk ve eşlere yapılan iyilik ile yapılan zulüm ve işlenen suçların karşılığının ödenmesiyle ilgilidir.

Birinci hususa gelince, biliniz ki ben [hayatım boyunca] ilmi seven birisi oldum. İster doğru ister yanlış olsun, nicelik ve niteliğine vâkıf olmak amacıyla¹ her konu hakkında bir şeyler yazdım. Fakat bana göre muhtebur olan kitaplardan elde ettiğim sonuca göre bu duyulur dünya; mekânda yer kaplayan varlıklara ve arzulara benzemekten münezze, kudret, ilim ve rahmetin en yüksek dereceleriyle mevsuf bir idarecinin yönetimi altındadır.

Kelam ilminin metotlarını, felsefenin yöntemlerini denedim, fakat bunların hiçbirisinde yüce Kur'ân'da bulduğum faydaya denk bir fayda bulamadım. Zira Kur'ân yücelik ve azameti tamamen Allah'a atfetmekte ve bu konuda itiraz ve tartışmalara dalmaktan men etmektedir. Bu tartışma ve itirazlar sadece insan aklının bu derin geçitlerde ve gizli-saklı yollarda yok olup gideceğini bilmeye yaramaktadır.

1 Cümlelerin bu kısmı, *lâ akifu alâ kemmiyyetihî ve keyfiyyetihî* [=nicelik ve niteliğine bakmaksızın] yerine *li-akife alâ kemmiyyetihî ve keyfiyyetihî* [=nicelik ve niteliğine vâkıf olmak amacıyla] şeklinde okunmuştur.

Bundan dolayı varlığının zorunluluğuna, birliğine ve ezeliğine, yönetim ve etkinlikte hiçbir ortağa sahip olmamasına dair apaçık delillerle sabit olan her şeyi kabul ederim ki, tasdik edip yüce Allah'ın huzurunda ikrar edeceğim şey de bundan ibarettir. Anlaşılması zor ve muğlâk meselelere gelince, Kur'ân'da ve din önderlerinin tek bir mana üzerinde ittifak ettiği sahih haberlerde mevcut olan her şey, nasılsa öyledir. Böyle olmayan meselelere gelince derim ki: Ey âlemlerin ilahı! Ben insanların, Sen'in en cömert ve en merhametli varlık olduğun konusunda söz birliği etmiş olduklarını görüyorum. Kalemimden çıkan, aklımdan geçen her şey konusunda Senin ilmîni şahit tutuyorum. Derim ki: Eğer benim batılı hak yapmak veya hakkı batıl yapmak arzusunda olduğumu biliyorsan neye layıksam bana öyle muamele et. Şayet sadece hak olduğuna inandığım ve doğru olduğuna düşündüğüm şeyleri dile getirmeye çalıştığımı biliyorsan, o zaman rahmetin elde ettiğim neticeyle değil, niyetimle birlikte olsun. Bunlar bir muhtacın çabalarından ibarettir ve Sen hataya düşen zayıf bir kimseyi sıkıntıda bırakmayacak kadar cömertsin. Bana merhamet et, bana acı, hatamı ört, suçumu bağışla, ey âriflerin irfanının mülküne bir şey katamadığı, mücrimlerin hatalarının mülkünden bir şey eksiltemediği!

Derim ki: Dinim peygamberlerin efendisi Muhammed'e tâbi olmak, kitabım yüce Kur'ân, amacım ise bu iki si aracılığıyla dinin peşinden koşmaktır. Ey sesleri işiten, dualara karşılık veren, sürçmeleri başlaştıran, göz yaşlarına rahmet eden, muhdes ve mümkün varlıkları var eden Allah'ım! Ben hep sana karşı hüsn-i zan besledim ve rahmetin konusunda büyük bir ümit içinde oldum. Sen, "Ben, kulumun bana dair zannı nasılsa öyleyim" buyurmuştun. Sen "[Onlar mı hayırlı] yoksa darda kalana kendisine dua ettiği zaman karşılık veren mi?" [en-Neml 27/62] buyurmuştun. Sen "Kullarım sana beni sorarlarsa [onlara de ki:] Ben çok yakınım" [el-Bakara 2/186] buyurmuştun. Ben hiçbir şey getirmemiş olsam da Sen hiç kimseye muhtaç olmayan en cömertsin, bense muhtaç ve bayağı bir varlığım. Şunu biliyorum ki, Senden başka kimsem yok. Senden başka bana yardım edecek kimse bulamıyorum. Hatamı, kusurumu, eksiklik ve dermansızlığımı itiraf ediyorum. Umudumu boşa çıkarma, duamı geri çevirme, beni ölümden önce, ölüm anında ve ölümden sonra azabından emin kıl. Ölüm sarhoşluğunu benim için kolaylaştır, ölümün gelişini benim için hafiflet. Beni ızdırap ve hastalıklar nedeniyle zor durumda bırakma. Sen merhamet edenlerin en merhametlisin.

Kaleme aldığım veya önceki âlimlere pek çok soru ve itirazlar yönelttiğim ilmî eserlerime gelince, eğer birisi bunları inceleyip de ortaya koyduğum soru ve itirazlar hoşuna giderse, iyilik ve ikram açısından salih dualarında beni de hatırlasın. Şayet hoşuna giden bir şey bulamazsa, o zaman [hakkımda] kötü söz söylemekten geri dursun. Ben sadece araştırmayı artırmak ve zihinleri keskinleştirmek istedim; bu konuda Allah'a güvenmekteyim.

İkinci meseleye, yani çocukların ve eşlerin durumlarının ıslahı işine gelince, o konuda da önce yüce Allah'a, sonra da Allah'ın vekili olan Muhammed'e² güvenmekteyim. Allah'ım, onu din ve ululuk konusunda en yüce Muhammed'e yoldaş eyle. Ancak o yüce sultanın çocukların meselelerini ıslahla uğraşması mümkün olmadığından, çocuklarımın vesayetini falancaya bırakmanın daha uygun olacağını düşündüm ve çocuklarımın vesayetini bıraktığım kimseye yüce Allah'tan korkmasını emrediyorum: "Şüphesiz Allah takva sahipleriyle ve muhsin kullarıyla birlikte dir" [en-Nahl 16/128].

Daha sonra vasiyetini sonuna kadar açıklayıp dedi ki: Ona³ özellikle oğlum Ebû Bekir'in terbiyesine azamî önem vermesini vasiyet ediyorum. Zira zekâ ve aklın izleri onda son derece açıktır. Umulur ki yüce Allah onu en hayırlı olana ulaştırır. O da dâhil olmak üzere bütün öğrencilerime ve üzerlerinde hakkım olan herkese ben öldüğümde, ölümümü gizli tutmalarını, kimseye haber vermemelerini, beni dinin kuralları çerçevesinde kefenleyip defnetmelerini, beni Muzdahân köyündeki Masâkıb Dağı'na götürmelerini ve oraya defnetmelerini emrediyorum. Beni mezara koyduklarında okuyabildikleri kadar Kur'ân ayeti okusunlar ve sonra üzerime toprak örtünler. Bu işi bitirdikten sonra "Ey Kerîm! İşte fakir ve muhtaç olan Sana geldi. Ona ihsan buyur" desinler. Bu konudaki vasiyetim burada son bulmaktadır. Yüce Allah her dilediğini mutlaka yapan, istediğini yapmaya gücü yeten ve iyiliğe layık olandır.

2 Burada *nâibu'llâh* olarak kendisine atıfta bulunulan ve bir sonraki cümlede de *es-sultânü'l-a'zam* şeklinde işaret edilen kişi, Fahreddin Râzî'nin himayesi altında bulunduğu Harzemşah sultanı Alâeddîn Muhammed b. Tekiş'tir (ö. 628/1231).

3 Kendisine çocuklarının vesayetini bıraktığı kişiye.